

МОВАЗНАЎСТВА

Вольга Барысенка (Мінск, Беларусь)

АСАБЛІВАСЦІ ВЫКЛАДАННЯ ПОЛЬСКОЙ МОВЫ БЕЛАРУСКАМОЎНЫМ НАВУЧЭНЦАМ (на матэрыяле метадычнага дапаможніка Р. Калеты «Польска-беларуская глотадыдактычная ляпсалогія»)

Яшчэ ў 70-я гг. XX ст. Савет Еўропы прапанаваў удасканаліць сістэму навучання замежным мовам. Асноўным падыходам быў прызнаны камунікатыўны сістэмна-дзеіны падыход. Дыдактычнай парадымай на сучасным этапе агульнапрызнана камунікатыўнае навучанне, арыентаванае на такую арганізацыю адукацыйнага працэсу, якая ўзнаўляе ўсе неабходныя ўмовы рэальнага кантактавання сродкамі мовы вывучэння адэкватна працэсу камунікацыі, абмену інфармацыяй.

Перавагі такога падыходу відавочныя, аднак выкладанне польскай мовы ў Беларусі мае пэўныя асаблівасці. Было б памылковым не выкарыстоўваць веданне навучэнцамі беларускай і рускай моў. Такім чынам, неабходна спалучаць інавацыйны камунікатыўны падыход з традыцыйным, які засноўваецца на абавязковым суаднесенні замежнай мовы з роднай, у нашым выпадку — польскай мовы з беларускай і рускай. З’ява станоўчага пераносу садзейнічае развіццю навыкаў моўнай здагадкі ў навучэнцаў. Пры гэтым неабходна памятаць пра заканамернае ўзнікненне беларуска-польскай дэструктыўнай інтэрферэнцыі, якая падчас ускладняе працэс засваення лексікі і граматыкі, уплывае на чысціню мовы. Гэта праяўляецца ў граматычных характарыстыках слова і яго сінтаксічнай спалучальнасці ўнутры словазлучэння і сказа.

Праблемам кантактаў і змяшэння моў, моўнай інтэрферэнцыі прысвяцілі свае працы шматлікія даследчыкі, пачынаючы ад Гумбальта. Адно спыняліся толькі на лінгвістычных механізмах, іншыя закраналі таксама пытанні ўплыву на гэтыя працэсы сацыяльна-эканамічных і культурна-гістарычных фактараў. У апошні час сталі папулярнымі ідэі сінергетыкі. Тэрмін *сінергетыка* ўвёў ва ўжытак Г. Хакен у 70-я гг. XX ст. для намінацыі міждысцыплінарнага кірунку навуковых даследаванняў самых розных галін ведаў. Сёння сінергетыка разумеецца як вучэнне аб самаарганізацыі складаных сістэм, механізмах катастроф і хаосу, а таксама самаразвіцці з моў падчас крызісных сітуацый

новых лінгвістычных структур. Гэтыя ідэі паўплывалі на метадалогію супастаўляльнай і інтэрферэнцыйнай лінгвістыкі, як вынік пачалі інакш разглядацца пытанні моўных кантактаў і змяшэння моў.

Пры разглядзе пытання польска-беларускай інтэрферэнцыі цікава знайсці заканамернасці гэтага працэсу. Ад чаго, акрамя ступені валодання мовай, можа залежаць ступень інтэрферэнцыі ў беларускамоўных навучэнцаў пры вывучэнні польскай мовы, якія часціны мовы найбольш падпадаюць пад уздзеянне іншай мовы і з чым гэта можа быць звязана.

Р. Калета ў сваім навукова-метадычным дапаможніку «Польска-беларуская глотадыдактычная ляпсалогія» («Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna», 2015) распрацоўвае вельмі актуальны кірунак кантрастыўнай лінгвістыкі — тыпы памылак беларускамоўных навучэнцаў пры вывучэнні польскай мовы, а таксама прычыны гэтых памылак, шляхі папярэджання і выпраўлення. У айчынным лінгвадыдактыцы паралелі беларускай і польскай моў разглядалі А. Аксамітаў, М. Бірыла, У. Анічэнка, Г. Арашонкава, А. Булыка, І. Лучыц-Федарэц, А. Супрун, Л. Шакун, П. Шуба, Г. Цыхун, К. Гюлумянц, А. Кіклевіч, А. Кожынава, І. Кур’ян, А. Пацехіна, С. Важнік і інш. Найбольш аналізаваліся пытанні дыялекталогіі, фанетыкі, лексікалогіі і фразеалогіі, граматычны аспект быў найменш асветленым. А. Кіклевіч тлумачыць пэўную навуковую пасіўнасць у беларуска-польскай лінгвістычнай кампаратывістыцы ўяўным падабенствам беларускай і рускай моў, уплывам традыцый рускага мовазнаўства, дынамікай нормы сучаснай беларускай мовы [2, с. 96]. Вучэбна-метадычны дапаможнік «Польская мова» А. Кіклевіча, А. Кожынавай, І. Кур’ян падае ці не ўпершыню супастаўляльную граматыку польскай і беларускай моў.

Праца Р. Калеты заснаваная на фактычным матэрыяле, сабраным падчас працы з беларускімі студэнтамі, якія вывучалі польскую мову. Аўтар аналізуе розныя глотадыдактычныя памылкі: фанетычныя, арфаграфічныя, лексічныя, словаўтваральныя і граматычныя. Р. Калета слухна спыняецца на асаблівасцях моўнай сітуацыі ў Беларусі — білінгвізме, які, натуральна, праяўляецца пры вывучэнні яшчэ адной блізкароднаснай мовы — польскай. Блізкасць рускай і беларускай моў і роўнае валоданне імі навучэнцамі прыводзіць да таго, што часам бывае цяжка класіфікаваць глотадыдактычную памылку як русізм ці беларусізм. Пры гэтым паланісты адзначаюць пэўны лінгвістычны феномен моўных памылак беларусаў. «*Studenci białoruscy — niezależnie od tego, czy na co dzień posługują się językiem rosyjskim, czy białoruskim — i tak odwołują się (świadomie czy nie) do języka białoruskiego przy nauce języka polskiego, gdyż w sytuacjach, kiedy nie mogą oni znaleźć polskiego odpowiednika, częściej sięgają po wyraz białoruski, a nie rosyjski, ponieważ w ich świadomości głęboko zakodowane jest przekonanie, że język białoruski jest bardziej podobny do polskiego niż rosyjski*» [3, с. 23].

У сваім даследаванні Р. Калета дае агляд навуковай літаратуры Польшчы, прысвечанай моўным памылкам навучэнцаў падчас авалодання замежнай мовай. Цікаваць да гэтай праблемы паўстала ў 60-х гг. мінулага стагоддзя і была выклікана практычнымі патрэбамі ўдасканалення метадыкі выкладання замежных моў. Асобныя раздзелы кнігі прысвечаны навукова-метадычным поглядам такіх даследчыкаў, як Францішак Груша, Вітольд Чэнкоўскі, Ганна Камароўска, Аляксандр Шульц, Гражына Бялкоўска, Бажыдар Л. Ё. Качмарэк і інш. Р. Калета крытыкуе састарэлыя метадычныя падыходы да кантынгенту навучэнцаў польскай мове як замежнай як да ўніверсализаванай асобы з Усходу. Неабходны нацыянальна арыентаваны падручнікі польскай мовы асобна для рускіх, для беларусаў, для ўкраінцаў. «Bardzo ważne jest, by powstały podręczniki języka polskiego jako obcego przeznaczone dla konkretnych grup narodowościowych, napisanych przez reprezentantów tych grup, którzy dobrze rozumieją problem w nauce języka polskiego, napotykanego przez ich rodaków» [3, с. 65].

Другая глава даследавання прысвечана кантрастыўнаму аналізу беларускай і польскай моў. Аўтар акцэнтуюе ўвагу на тых асаблівасцях графікі, фанетыкі і граматыкі, якія могуць выклікаць цяжкасці пры навучанні беларусаў польскай мове. Гэтыя цяжкасці абумоўлены з’явамі міжмоўнай адмоўнай інтэрферэнцыі, калі правілы роднай мовы, у нашым выпадку беларускай, механічна пераносзяцца ў мову навучання — польскую.

Найбольшай навуковай і метадычнай каштоўнасцю вызначаецца трэцяя глава метадычнага дапаможніка Р. Калеты. У ёй падаецца тыпалогія моўных памылак беларускіх студэнтаў пры вывучэнні польскай мовы. Гэты падрабязны аналіз будзе вельмі карысным для выкладчыка (асабліва польскага паходжання) польскай мовы як замежнай. Падчас напісання манаграфіі Р. Калета выкарыстаў моўны матэрыял з 270 рознага роду пісьмовых прац (лісты, эсэ, тэсты, экзаменацыйныя матэрыялы). Аўтар кантактаваў са 130 асобамі, якія вывучалі польскую мову ў розных навучальных установах Польшчы і Беларусі. «W sumie uwzględniono 515 błędów (127 błędów fonetycznych, 142 błędy ortograficzne, 9 błędów interpunkcyjnych, 122 błędy fleksyjne, 85 błędów składniowych, 4 błędy słotwórcze)» [3, с. 175]. Даследаванне Р. Калеты мае вялікае практычнае значэнне, яно дазваляе выявіць элементы фанетычнага, граматычнага і лексіка-семантычнага разыходжання паміж дзвюма мовамі, на якія неабходна звярнуць асаблівую ўвагу ў працэсе навучання. Лексіка-семантычны аналіз з’яў інтэрферэнцыі ў польскім пісьмовым і вусным маўленні студэнтаў-беларусаў адбываецца ў наступных кірунках: запазычанне ці калькаванне значэння беларускіх слоў на блізка па форме польскія; калькаванне фразеалагічных зваротаў ці словазлучэнняў на блізка па значэнні польскія звароты і словазлучэнні, скажэнне пабудовы словазлучэнняў і фразеалагізмаў; памылковае ўжыванне слоў ці выразаў як вынік недастатковага ведання ці разумення ўжытых слоў праз падабенства іх

па гучанні з беларускімі словамі, ужыванне слоў у неадпаведным кантэксце, а таксама памылкі — вынік словаўтваральных асацыяцый. Граматычны аналіз паказвае, што найбольш нестабільнымі з’яўляюцца найперш валентнасныя адносіны дзеяслоўнага выказніка з іменнымі словамі і словазлучэннямі, якія выступаюць у ролі дапаўнення, прамога ці ўскоснага. Найбольшая колькасць парушэнняў валентнасных сувязяў прыходзіцца на прыназоўнікава-склонавае кіраванне. Такім чынам, неабходна звяртаць увагу на засваенне студэнтамі польскіх сінтаксічных канструкцый. Тым больш, што «менавіта на сінтаксічным узроўні адбываецца сінтэз усіх “будаўнічых” адзінак мовы, характэрная для кожнай мовы “карціна свету” праяўляецца ў тым, як прадстаўнікі той ці іншай этнічнай культуры выражаюць, а часта і рэалізуюць думкі ў сказавых і тэкставых формах. Таму менавіта супастаўленне сінтаксічных мадэлей (схем) і працэсаў адкрывае лінгвістам шлях да пазнання спецыфікі моўнага мыслення прадстаўнікоў кожнай моўнай супольнасці, бо, як вядома, моўнае мысленне, згодна з традыцыяй, якую распачаў выдатны польскі антраполог Браніслаў Маліноўскі, з’яўляецца часткай культуры» [1, с. 16].

Сучасныя падручнікі замежных моў накіраваны на вырашэнне праблем узаемаразумення ўдзельнікаў камунікацыі, прадстаўнікоў розных культурных традыцый, знішчэнне культурных бар’ераў, ліквідацыю культурнага шоку пры наладжванні міжнародных стасункаў. Для гэтага неабходна быць гатовым да зносінаў на замежнай мове з яе носбітамі, каб моўныя знакі сталі выконваць функцыю мовы культуры. Калі раней дзейнічала формула «навучанне мове і азнаямленне з культурай», то сёння — «вывучэнне мовы і азнаямленне з культурай — навучанне мове». Культура ўжо паўстае складнікам камунікатыўнага запатрабаванняў навучэнцаў, як аснова маўленчых сітуацый. Камунікатыўна-дзейны падыход павінен рэалізоўвацца абавязкова ў кантэксце ўзаемадзейня культур. З’яўляючыся прадстаўнікамі славянскай сям’і народаў, беларусы, натуральна, маюць у нацыянальным характары і культуры шэраг агульных з палякамі рысаў. У нас агульны маральна-этычны імператывы, падабенства традыцыйных народных звычаяў, але пры гэтым беларуская і польская культура ўнікальныя. У старой метадычнай традыцыі навучэнцы завучвалі моўныя клішэ, узнаўлялі стэрэатыпы паводзін замежніка. Пры гэтым узнікаў пэўны культурны дысананс паміж першаснасцю роднай карціны свету і другаснасцю няроднай. Быць замежнікам па маўленні і па паводзінах няпроста. Зараз такі падыход лічыцца педагагічнай памылкай. Сучасныя вучэбна-метадычныя комплексы павінны навучыць студэнта адэкватна кантактаваць з прадстаўнікамі іншай культуры, а не быць копіяй носбіта мовы. Такім чынам, неабходна адсочваць і абмяркоўваць падабенства і разыходжанне ў культурах роднай мовы і мовы вывучэння.

Праца павінна весціся ў трох аспектах: 1) адбор і арганізацыя моўнага і маўленчага матэрыялу; 2) дынамічнае суаднясенне моўных і маўленчых адзінак у працэсе навучання; 3) фарміраванне ўменняў суаднясення беларус-

кай, рускай і польскай моў у працэсе авалодання апошняй. Безумоўна, пры вывучэнні польскай мовы беларускамоўнымі навучэнцамі беларуская мова выступае не столькі ў якасці пасярэдніка, колькі ў якасці пэўнай моўнай і маўленчай базы, якая дазваляе аптымізаваць навучанне. Засноўваючыся на прыцыпле «ад простага да складанага», навучэнцам спачатку дэманструюцца агульныя лінгвістычныя і маўленчыя з’явы, а потым спецыфічныя.

Засваенню лексікі і граматыкі польскай мовы садзейнічае блізкасць ладу беларускай мовы, на якую павінны быць арыентаваны вучэбныя дапаможнікі для беларусаў. Фарміраванне граматычнай кампетэнцыі ў навучэнцаў дасягаецца выкананнем адпаведных практыкаванняў, скіраваных у першую чаргу на супастаўленне блізкіх граматычных з’яў у польскай і беларускай мовах.

Лексічная кампетэнцыя фарміруецца ў практыкаваннях, якія адпрацоўваюць спецыфічныя адрозныя ад беларускай мовы элементы польскага словаўтварэння, лексіка-граматычнай семантыкі і спалучальнасці, калі адна і тая ж думка ў польскай і беларускай мовах выражаецца рознымі сродкамі. Навучэнцы павінны атрымаць навыкі падбору адэкватных польска-беларускіх эквівалентаў лексічных адзінак і словазлучэнняў, у тым ліку і фразалагічнага характару, пазнаёміцца са з’явамі міжмоўнай аманіміі (так званых «ілжывых сяброў перакладчыка»).

Манаграфія Р. Калеты мае на мэце «zaprezentowanie trudności i błędów językowych jako zagadnienia pozytywnego (wbrew panującemu stereotypowi). <...> Błąd językowy (glottodydaktyczny) jest ważnym źródłem informacji dla nauczyciela. Pokazuje, z jakimi problemami spotykają się uczący się w procesie uczenia się języka obcego. Dzięki temu nauczyciel może modyfikować i ulepszać nauczania, żeby był bardziej efektywny i przynosił oczekiwane wyniki» [3, с. 162].

Трэба спадзявацца, што даследаванне Р. Калеты знойдзе прыхільнікаў сярод паланістаў і беларусістаў не толькі ў Польшчы, але і ў Беларусі. Аўтар прапанаваў арыгінальную навуковую канцэпцыю і адкрытую даследчыцкую пазіцыю, а таксама новы сучасны падыход да выкладання польскай мовы беларускамоўным навучэнцам.

Літаратура

1. Важнік, С. А. Кантрастыўны сінтаксіс польскай і беларускай моў: семантыка і дыстрыбуцыя дзеяслоўнага прэдыката / С. А. Важнік. — Мінск, 2008.
2. Кіклевіч, А. Беларуская літаратурная норма: дынаміка і інавацыя (на матэрыяле сучаснага беларускага друку) / А. Кіклевіч, А. Пацехіна // *Slavia Orientalis*. — 2000. — Т. XLIX. — № 1. — С. 93–105.
3. Kaleta, R. *Polsko-białoruska łapsologia glottodydaktyczna* / R. Kaleta; Katedra Białorutenistyki, Wydział Lingwistyki Stosowanej, Uniwersytet Warszawski. — Warszawa, 2015.